

Κατὰ τὸν φιλόσοφον μάλιστα ὁ μὴ ὡσπερ θηρίον ἀλογίστως, ἀλλὰ μετὰ λόγου κολάζων, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ παρεληλυθὸς ἀδίκημα· (οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγέννητον θείη)· διότι τὸ πραχθὲν δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἀγέννητον· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα· ἀποτροπῆς γοῦν ἔνεκα (τοῦ κακοῦ) κολάζει (1). Καὶ οἱ Ἀττικοὶ δὲ ῥήτορες ἐν τοῖς δικαστηρίοις συχνὰ προτρέπουσι τοὺς δικαστάς, ἵνα τοὺς κληγορούμενους αὐστηρῶς τιμωρῶσιν, ὅπως παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γίνωνται (2). Διδακτικωτάτη δὲ μάλιστα φαίνεται ἡ παραδειγματική τιμωρία, ἣν ὁ ἄρχων Ἀρχίνος ἐποιήσατο ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα δημοκρατία, ὅτε ἐψηφίσθη τῶν παρεληλυθόντων μηδενὶ πρὸς μηδένα μνησικακεῖν ἐξεῖναι· καὶ ἐπειδὴ τις τῶν κατεληλυθόντων (ἐκ τῆς ἐξορίας) ἤρξατο μνησικακεῖν, ἀπαγαγὼν τοῦτον ὁ Ἀρχίνος εἰς τὴν βουλήν ἐπεισεν ἄκριτον ἀποκτεῖναι λέγων, ὅτι νῦν δείξουσιν, εἰ βούλονται τὴν δημοκρατίαν σώζειν καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένειν· διότι ἀφέντες τοῦτον προτρέψουσι καὶ τοὺς ἄλλους μνησικακεῖν· εἰ δ' ἀποκτείνωσι, παράδειγμα ποιήσουσιν ἅπασιν· ὅπερ καὶ συνέπεσεν· ἀποθανόντος γὰρ ἐκείνου, οὐδεὶς πώποτε ὑστερον ἐμνησικάκησεν (3).

Ἦδη δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ φονικοῦ δικαίου, τῶν φονικῶν νόμων καὶ δικαστηρίων ὡς καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς φόνοις ποινῶν.

Φονικοὶ νόμοι (4)—φονικὰ δικαστήρια.

Ἡ ἐν Ἀθήναις γραπτὴ φονικὴ νομοθεσία χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Δράκοντος (5) (621 π. Χ.)· ἐν αὐτῇ δ' ἤδη διακρίνονται τρία εἶδη

(1) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324, Νόμ. 934.

(2) Δημοσθ. ΙΘ', 101. Λυσί. κατὰ Ἀλκιδιδάδ. Α', 12. Δείναρχος κατὰ Δημοσθ. (III).

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεία 39,6 καὶ 40,2.

(4) Πρὸς διαφώτισιν τοῦ τε Ἀττικοῦ δικαίου καθόλου καὶ τοῦ ποινικοῦ καὶ φονικοῦ ἰδίᾳ συμβάλλονται μάλιστα μὲν οἱ διασωθέντες τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων δικανικοὶ λόγοι, ὧν οἱ μὲν ἀρχαιότεροι, ὡς οἱ τοῦ Ἀντιφῶντος, δὲν ὑπερβαίνουν τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., οἱ δὲ νεώτατοι ἐξικνουῦνται μέχρι τῆς τῶν Ἀρπαλείων χρημάτων δίκης 323 π. Χ. πολυτιμώτατον δ' ὡσαύτως ἐφόδιον κατέστη καὶ τὸ ἀρτίως εὑρεθὲν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ Ἀθηναίων πολιτεία. ἐξ ἧς κατεκυρώθη καὶ τὸ ἀξιόχρεων τῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου παραδεδομένων ὑπὸ τοῦ Ἀρποκρατίωνος καὶ τοῦ Πολυδεύκου πλουσιωτάτων εἰδήσεων.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 51 «καὶ ὁ νόμος οὗτός ἐστι τοῦ Δράκοντος καὶ οἱ ἄλλοι δὲ ὅσους ἐκ τῶν φονικῶν νόμων παρεγραψάμεν»· καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 41, 2 ἐν

τοῦ φόνου, α' ὁ ἐκ προνοίας ἢ ἐκούσιος, β' ὁ ἀκούσιος (1) καὶ γ' ὁ νόμιμος ἢ δσιος φόνος (2).

Ἡ φονικὴ τοῦ Δράκοντος νομοθεσία διατηρεῖται ἐν Ἀθήναις ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀναλλοίωτος. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (3) οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τοῦ Σόλωνος εἰ καὶ ἐπαύσαντο χρώμενοι τοῖς ἄλλοις τοῦ Δράκοντος θεσμοῖς, τοὺς φονικοὺς ὁμῶς διετήρησαν· ἐξαίρων δὲ αὐτοὺς ὁ Ἀντιφῶν λέγει ὅτι «οὐ μόνον ἀρχαιότατοι «ὑπάρχουσιν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οἱ φονικοὶ νόμοι, ἀλλὰ καὶ ἀναλλοίωτοι, οἱ αὐτοὶ αἰεὶ περὶ τῶν αὐτῶν, ὅπερ μέγιστον σημεῖον νόμων «καλῶς κειμένων» (4)· καὶ κατ' ἄλλην ῥῆσιν τοῦ ῥήτορος· «οἱ νόμοι «κάλλιστα κείνται οἱ περὶ φόνου, οὓς οὐδεὶς πώποτε νὰ κινήσῃ «ἐτόλμησεν».

Ἐπειδὴ δὲ τὸ φονικὸν δίκαιον μέρος τοῦ ἱεροῦ ἀπετέλει, πᾶσαι αἱ φονικαὶ δίκαι ἐλαγχάνοντο (=ὑπεβάλλοντο) πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας ἦτοι τὸν βασιλέα (5)· ὁ δὲ συντόμως ὤφειλε καὶ τὴν προανάκρισιν νὰ ἐνεργήσῃ καὶ τὴν δίκην νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ προσήκον δικαστήριον, οὐ καὶ τὴν ἡγεμονίαν (προεδρίαν) εἶχεν· ἡ φονικὴ ἄρα

τῇ ἐπὶ Δράκοντος πολιτείᾳ καὶ νόμοις *ἀνέγραψαν πρῶτον*. Ἀνδοκίδ. περὶ μυστηρ. 85 *ἀγράφω δὲ νόμῳ τὰς ἀρχὰς μὴ χρῆσθαι μηδὲ περὶ ἐνός».*

Τῶν φονικῶν τοῦ Δράκοντος νόμων τινὲς διεσώθησαν καὶ ἐν λιθίνῃ στήλῃ, ἥτις ἀνευρέθη ἐν Ἀθήναις τῷ 1842 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐκαλεῖτο μητρόπολις, ὅπου ἦν ὁ ναὸς τῆς Εἰλειθυίας κατὰ τὸν Ραγκαβῆν. *Antiquit. Grecq. A'* σελ. 343-4· πρὸς καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημερ. τοῦ 1842 ἐπιγρ. 886.

Ἡ στήλη ἐχαράχθη τῷ 409/8 π. Χ. καὶ ἦτο ἰδρυμένη πρόσθεν τῆς στοᾶς τῆς βασιλείας· ἰδοὺ δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπιγραφῆς·

ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τὸν Δράκοντος νόμον τὸν περὶ φόνου ἀναγραφέντων οἱ ἀναγραφεῖς τῶν νόμων παραλαβόντες παρὰ τοῦ κατὰ πρυτανείαν γραμματέως τῆς βουλῆς ἐν στήλῃ λιθίνῃ καὶ καταθέντων πρόσθεν τῆς στοᾶς τῆς βασιλείας». *Dittenb. Syllog' inscript. Graecar.* (1915, ἐπιγρ. 111, σελ. 147) πρὸς καὶ *Δημοσθ. MZ'*, 70 σελ. 1160—1. Ἐκ δὲ τοῦ Λυσίου (A', 30) προσμανθάνομεν, ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ὑπῆρχεν ἰδρυμένη στήλη, ἐφ' ἧς οἱ φονικοὶ νόμοι ἦσαν ἀναγεγραμμένοι.

(1) «Καὶ γὰρ τὸ τῶν ἀκουσίων ἀδικημάτων ἐλάττω τὴν τιμωρίαν ἢ τῶν ἐκούσιων τάξαι δίκαιον». *Δημ. ΚΓ'*, 73 πρὸς καὶ *ΚΑ'*, 43 καὶ *Πλάτων. Νομ.* 843 C-D.

(2) Φόνος δσιος *Δημ. ΚΓ'*, 74.

(3) «Τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι πλὴν τῶν φονικῶν» Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 1, 1.

(4) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ Ἡρόδου φόνου 14 καὶ 15.

(5) Τὸν βασιλέα ὁ δῆμος αἰρεῖται ἐκ προκρίτων κατ' ἀνδραγαθίαν χειροτονῶν *Δημ. ΝΘ'* 75. σ. 1370

δίκη, ἔδει ταχέως καὶ ἄνευ ἀναβολῶν νὰ ἐνεργηθῆ· διότι ἡ δίκη ἐθεωρεῖτο ἐξαγνισμὸς τοῦ φόνου, ὅστις ἄγος καὶ μύσος ἐνομίζετο, τὴν πόλιν ὅλην καὶ τὰ ἱερὰ τῶν θεῶν μιαίνων· διὸ καὶ ὁ φονεὺς μιάσιω καλεῖται, μίασμα χώρας καὶ θεῶν, παλαμναῖος καὶ ἀλιπήριος.

Τὰ δὲ δικαστήρια, ἅπερ τὰς φονικὰς δίκας ἐδίκαζον γνωστότατα ἡμῖν ὄντα ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, ἦσαν πρότερον ἱερὰ τῶν θεῶν (1), ἐν οἷς ὁ φονεὺς ἀμέσως μετὰ τὸν φόνον καταφεύγων εὑρισκεν ἄσυλον ἐκ τῆς ἐκδικήσεως τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος μέχρις ἀποτέσεως τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς· προστατευόμενος δὲ ὁ φονεὺς ἐκ τῆς ἐν τῷ ἱερῷ ἀσυλίας ἐδύνατο ἐκεῖθεν νὰ διαπραγματευθῆ καὶ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος· ὅτε δ' ὕστερον αὐτῇ ἡ πόλις ἀνέλαβε τὴν τιμωρίαν τῶν φονικῶν ἀδικημάτων, τὰ τρία ἱερὰ, ἐν οἷς τὸ ἄσυλον παρείχετο, ὠρίσθησαν ὡς τόποι πρὸς ἐκδίκασιν τῶν τριῶν μνημονευθέντων εἰδῶν τοῦ φόνου· κατὰ τὸν Δημοσθένη (2) μάλιστα τὰ φονικὰ δικαστήρια θεοὶ κατέδειξαν καὶ μετὰ ταῦτα ἄνθρωποι χρῶνται τὸν πάντα χρόνον· ἦσαν δὲ τὰ τρία ταῦτα δικαστήρια τὰ ἑξῆς.

α'. Τὸ ἀρχαιότατον καὶ σεμνότατον, ὁ Ἄρειος πάγος ἢ ἡ ἐξ Ἄρειου πάγου (ἢ Ἄρεοπαγίτις) βουλή, ἐδρεύουσα ἐν τῇ λόφῳ τοῦ Ἄρεως ἢ τῶν Ἄρων· (ὕψ. 115 μ.)· ἦσαν δὲ αἱ Ἄραι αἱ θεαὶ τῆς ἀρᾶς ἢ καὶ Ἄρας καὶ τιμωρίας, αἱ ἄλλως λεγόμεναι Ἐρινύες, ὧν τὸ ἱερὸν ἔκειτο ἐπὶ τῇ λόφῳ (BA.)· τὸ ἱερὸν δὲ τοῦτο ἦτο ἄσυλον καὶ κατὰ τὸν Ε' ἔτι αἰῶνα· ὁ δὲ καταφεύγων εἰς αὐτὸ φονεὺς, καθ' οὗς χρόνους τὸν φόνον ἐξεδικοῦντο οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος, ἀπέφευγε μὲν τὴν ἐκδίκασιν τούτων, ἀφίετο δ' ὅμως εἰς τὴν δίκην τῶν Ἄρων ἢ Σεμνῶν θεῶν· ὅτε δὲ αὐτῇ ἡ πόλις ἀνέλαβε τὴν τιμωρίαν τοῦ φόνου, τὸ ἱερὸν ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ ἀσύλου κατέστη φονικὸν δικαστήριον δικάζον ὑπὲρ τῶν τιμωρῶν θεοτήτων. Ὑπήγοντο δὲ εἰς τὸν Ἄρειον πάγον αἱ δίκαι τοῦ ἐκ προνοίας φόνου καὶ τραύματος, ἔτι δὲ αἱ τῆς πυρκαϊᾶς (=ἐμπρησμοῦ), καὶ τῶν φαρμάκων, εἰ ἀπέθνησκεν

(1) Πρὸβλ. Πλάτ. Νόμ. 778Δ τὰ δικαστήρια ἔστωσαν παρὰ τὰ ἱερὰ, ἐν οἷς τὰς δίκας ὡς ἱερωτάτοις οὔσι λήφονται τε καὶ δώσουσι καὶ μάλιστα τὰ δικαστήρια, ἐν οἷς αἶ τε τῶν φόνων δίκαι πρέπουσαι γίνονται· ἂν καὶ ὅσα θανάτου ἀδικήματα· καὶ παρ' Ὀμήρῳ δ' ἔτι τὸ δικαστήριον ἐθεωρεῖτο ἱερὸν· διότι οἱ δικασκόμενοι ἐδίκαζον ἐν ἱερῷ κύκλῳ· πρὸβλ. καὶ Πλάτ. Νόμ. 855Δ.

(2) Δημ. ΚΓ', 81 σελ. 647.

ὁ δηλητηρησθεὶς (1)· ἐγκώμια μέγιστα καὶ ἀγνὰ τοῦ σεμνοτάτου τούτου δικαστηρίου ἔπλεξαν πάντες οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, μάλιστα δὲ ὁ Αἰσχύλος (2), ὁ Ἴσοκράτης (3) καὶ ὁ Δημοσθένης.

Ἐν ἅπασιν τοῖς περὶ φόνου νόμοις τοῦτο μάλιστα διεσπούδασται, ὅπως μὴ γενήσονται οἱ περὶ ἀλλήλους φόνοι ὧν ἐξαίρειος φύλαξ ἢ βουλή ἢ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ τέτακται, λέγει ὁ μέγας ῥήτωρ (4)· ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ δικαστηρίῳ θεοὶ δίκας δοῦναι καὶ λαβεῖν ἠξίωσαν καὶ δικασταὶ γενέσθαι διενεχθεῖσιν ἀλλήλοις, ὡς ὁ λόγος, λαβεῖν μὲν Ποσειδῶνα ὑπὲρ Ἀλιφροθίου τοῦ υἱοῦ παρ' Ἄρεως, δικάσαι δ' Εὐμενίσι καὶ Ὀρέστη τούς δώδεκα θεούς. . . . τοῦτο μόνον τὸ δικαστήριον οὐ τύραννος οὐκ ὀλιγαρχία (οὐ δημοκρατία) τὰς φονικὰς δίκας ἀφελέσθαι τετόλμηκεν, ἀλλὰ πάντες ἀσθενέστερον ἂν τὸ δίκαιον εὔρειν ἠγοῦνται περὶ τούτων αὐτοὶ τοῦ παρὰ τούτοις εὔρημένου δικαίου· πρὸς δὲ . . . ἐνταυθοῖ μόνον οὐδεὶς πώποτε οὔτε φεύγων ἀλοῦς οὔτε διώκων ἠττηθεὶς ἐξήλεγξεν ὡς ἀδίκως ἐδικάσθη τὰ κριθέντα (5).

(1) «Δικάζειν δὲ τὴν βουλήν· τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ φόνου καὶ τραύματος ἐκ προνοίας καὶ πυρκαϊᾶς καὶ φαρμάκων· ἐάν τις ἀποκτείνῃ δούς» (νόμος) παρὰ Δημοσθένει ΚΓ', 22. «ιαυτα γὰρ ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή μόνον δικάζει» Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(2) Αἰσχύλ. Εὐμεν. 688.

Ἄρει δ' ἔθρονον, ἐνθεν ἴστ' ἐπώνυμος
πέτρα πάγος τ' Ἄρειος· ἐν δὲ τῷ σέβας
ἀστῶν φόβος τε συγγενῆς τὸ μὴ ἀδικεῖν
σχήσει τὸ τ' ἡμᾶρ καὶ κατ' εὐφρόνην ὁμῶς
αὐτῶν πολιτῶν μὴ ἐπικαινούντων νόμους.
τοιόνδε τρι τρυβοῦντες ἐνδίκως σέβας
ἔρουμά τε χώρας καὶ πόλεως σωτήριον
ἔχοιτ' ἂν, οἷον οὔτις ἀνθρώπων ἔχει
οὔτ' ἐν Σκύθαισιν οὔτε Πέλοπος ἐν τόποις
κερδῶν ἀδικτον τοῦτο βουλευτήριον
αἰδοῖον, ὀξύθυμον εὐδόντων ὑπερ·
ἐγρηγορὸς φρούρημα γῆς καθίσταμαι. (λέγει ἡ Παλλὰς).

(3) Ἴσοκράτ. Ἀρσοπαγίτικ. 37—50.

(4) Δημ. Κ', 157 σελ. 505.

(5) «Δημοσθ. ΚΓ', 66 σελ. 641. ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Δημοσθένους κακῶς περιγραφή ἢ ἔρρασις (οὐ δημοκρατία)· διότι τὴν ποινικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ δικαστηρίου τούτου τοῦ δικάζειν δηλαδὴ τὰ φονικὰ, δὲν ἐτόλμησαν νὰ περικόψωσιν οὔτε ὁ Περικλῆς οὔτε ὁ Ἐφιάλτης· διότι οὗτοι περιέστειλαν μόνον τὴν ἐξελεγκτικὴν καὶ διοικητικὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἀρείου πάγου τῷ 46^ο π. Χ. ἐπὶ Κόνωνος ἄρχοντος. Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ.

β'. δὲ δικαστήριον φονικὸν ἦν τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ, κείμενον ἀνατολικῶς τῆς πόλεως καὶ ἔξω τοῦ τείχους ἐν τῷ ἀρχαίῳ τῆς Παλλάδος ἱερῷ· ἐδίκαζε δὲ τοῦτο τοὺς ἀκουσίους φόνους, κἂν οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ μέτοικον ἢ ξένον (1)· ἔτι δὲ καὶ τὰς βουλευσεις· βουλευσεως δὲ δίκη λέγεται, ὅταν τις τὸν φόνον αὐτὸς βουλεύσας δι' ἄλλου τινὸς ἐπιτελέσῃ· καὶ

γ'. δικαστήριον ἦν τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ, κείμενον καὶ τοῦτο ἔξω τοῦ τείχους καὶ ἀνατολικῶς τῆς πόλεως, ἐνθα τὸ ἱερὸν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος ὑπῆρχε· τὸ δικαστήριον δὲ τοῦτο, κατὰ τὸν Δημοσθένη «τὸ πάντων ἀγιώτατον καὶ φρικωδέστατον, ἔκρινε τοὺς ἐννόμως ἀποκτείναντας· ἐάν τις ὁμολογῇ μὲν κτεῖναι, ἐννόμως δὲ φῆ δεδρακέναι» (2).

Τοῖς δικαστηρίοις τούτοις προσθετέον καὶ τὸ ἐν Φρεαττοῖ, ὅπερ σπανιώτατα βεβαίως ἔκρινε· διότι ἐν αὐτῷ ἐδικάζοντο ὅσοι φεύγοντες ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κατηγοροῦντο ὅτι κατὰ τὴν φυγὴν ἐκουσίως ἐφόνευσαν ἢ ἔτρωσάν τινα· ὁ δὲ κατηγορούμενος «ἀπελογεῖτο ἀπὸ τοῦ «πλοίου προσορμιζομένου εἰς τὴν γῆν, ἧς ὁ μὲν κρινόμενος οὐκ ἤπτετο, οἱ δὲ δικασταὶ ἐπ' αὐτῆς ἐδρεύοντες ἔκρινον· κἂν μὲν καταδικασθῇ, τὴν ἐπὶ τοῖς ἐκουσίοις φόνοις δίκην ἔδωκε δικαίως, ἵστορεῖ ὁ Δημοσθένης (3) ἂν δ' ἀποφύγῃ, ταύτης μὲν ἀθῶος ἀφίεται, τὴν δὲ ἐπὶ τῷ πρότερον φόνῳ φυγὴν ὑπέχει».

Τέλος μνημονευτέον καὶ τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστήριον, ὅπερ ἔκρινεν ἄψυχα πράγματα, οἷον ξύλον, λίθον, ξίφος, ἄτινα ἐμπεσόντα ἐπήνεγκόν τιμι τὸν θάνατον· «ἐάν τις τὸν μὲν βαλόντα ἀγνοῇ, αὐτὸ δὲ «τὸ ὄργανον εἶδῃ καὶ ἔχῃ τὸ τὸν φόνον εἰργασμένον (4)». Ἐκ τοῦ Πausανίου μανθάνομεν, ὅτι αὐτὸς ὁ Δράκων διέταξεν, ἵνα ἐξορίζωνται καὶ τὰ ἄψυχα ὄργανα, τὰ τῶν θάνατον ἐπενεγκόντα (5)· ἡ κρίσις

25, 1. πρὸλ. καὶ Πολιτικ. 1274α 8 καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν Ἐριάλτης ἐχόλουσε καὶ Περικλῆς. τὰ δὲ δικαστήρια μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς· — ἐπὶ δὲ τῶν λ' φαίνεται ὅτι κατελύθη καὶ ἡ ποινικὴ τοῦ Ἀρείου πάγου ἐξουσία· διότι παρὰ Λυσία ἀναγινώσκομεν τῷ δικαστηρίῳ τῷ ἐξ Ἀρείου πάγου, ᾧ καὶ πάτριόν ἐστι καὶ ἐφ' ἡμῶν ἀποδέδοται τοῦ φόνου τὰς δίκας δικάζειν Λυσ. Α', 30.

(1) Δημ. ΚΓ', 71 σελ. 643—πρὸλ. ΜΖ', 70 σ. 1160 ΝΘ', 10 σελ. 1348.

(2) Δημ. ΚΓ', 74. σ. 644.

(3) Δημοσθ. ΚΓ', 77 καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 76 σελ. 645.

(5) Πausαν. VI, 11, 6 Θάσιοι ἐπηκολούθησαν γνώμῃ τῆ Δράκοντος, ὅς Ἀθηναίοις

αὕτη προφανῶς ἦν λείψανον ἀγροίκου ἐποχῆς, πρὸς ἣν δύναται νὰ παραβληθῆ τὸ Ἀγγλικὸν ἔθιμον τοῦ ἀφορίζειν πρὸς ἐξίλασμον τοῦ θεοῦ πᾶν κινητὸν πρᾶγμα παρὰίτιον φόνου γινόμενον (deodands = deo dandum = θεοδικία τις)· ὁ Matthiae ὁμῶς δικαίως φρονεῖ, ὅτι ἐν τῇ ἐρεύνη ταύτῃ προσυπῆρχε καὶ τις σκοπὸς βαθύτερος· διὰ τῆς παραστάσεως δηλαδὴ τοῦ ὄργάνου, τοῦ τὸν θάνατον ἐπενεγκόντος, ἐδύνατό πως καὶ ὁ φονεὺς νὰ ἀνακαλυφθῆ, εἴ τις ὑπῆρχεν· περὶ τοῦ δικαστηρίου τούτου ἔχομεν καὶ τὴν ἐξῆς ῥῆσιν τοῦ Ἀριστοτέλους «ὅταν δὲ μὴ εἰδῆ τὸν ποιήσαντα, τῷ δράσαντι (= τῷ ὄργάνῳ) λαγχάνει· δικάζει δὲ ὁ βασιλεὺς. . . . καὶ τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζώων (1)»· ἡ τελευταία φράσις τοῦ φιλοσόφου «καὶ τὰς τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἄλλων ζώων» φαίνεται σκοτεινὴ πως διὰ τὴν βραχυλογίαν τοῦ Σταγίριτου· ἀλλὰ ταύτην σαφηνίζει προφανῶς ἡ ῥῆσις τοῦ Πλάτωνος «οὐ μόνον ὑποζύγιον ἢ ζῶον ἄλλον τι φονεῦσαν ἄνθρωπον, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶσι ἀθλεύοντα δράσωσι τοιοῦτόν τι, καταδικαζόμενα φονεύονται καὶ ἐκβάλλονται ἔξω τῶν ὀρίων τῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ ἄψυχα πράγματα, τὴν ψυχὴν τινος στερήσαντα, ἐξορίζονται (2)»· ὥστε καὶ ἡ ῥῆσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἰσοδυναμεῖ «δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς. . . . καὶ τὰς τῶν ἀψύχων (καὶ τῶν ὑποζυγίων) καὶ τῶν ἄλλων ζώων».

Περὶ τῶν φονικῶν τε δικῶν καὶ τῶν δικαστηρίων ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ παρέχει τὴν ἐξῆς βραχεῖαν, ἀλλὰ σπουδαιότητα εἰδῆσιν· «γραφαὶ δὲ λαγχάνονται πρὸς τὸν ἄρχοντα (τὸν βασιλέα) ἀσεβείας· λαγχάνονται δὲ καὶ αἱ τοῦ φόνου δίκαι πᾶσαι πρὸς τοῦτον καὶ ὁ προαγορεύων εἶργεσθαι τῶν νομίμων (τὸν φονέα) οὗτός ἐστιν· εἰσὶ δὲ φόνου δίκαι καὶ τραύματος ἂν μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτείνῃ ἢ τρώσῃ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ καὶ φαρμάκων, ἐὰν ἀποκτείνῃ δοῦς καὶ πυροκαϊᾶς· ταῦτα γὰρ ἡ βουλή μόνα δικάζει· τῶν δ' ἀκουσίων καὶ βουθεσμοῦς γράφας φονικοὺς ὑπερώρισε καὶ τὰ ἄψυχα, εἴ γε ἔμπεσόν τι ἐξ αὐτῶν ἀποκτείνειν ἄνθρωπον.

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 57, 4.

(2) Πλάτων Νόμ. 873E. Ὁ φιλόσοφος μάλιστα προστίθῃσι καὶ τὴν ἐξῆς περίπτωσιν· «εἴαν δὲ τεθνεὼς μὲν αὖ τις φανῆ, ἄδηλος δ' ὁ κτείνας ἢ καὶ μὴ ἀμελῶς ζητοῦσιν ἀνεύρετος γίγνηται, τὰς μὲν προορήσεις τὰς αὐτὰς γίνεσθαι καθάπερ τοῖς ἄλλοις, προαγορεύειν δὲ τὸν φόνον τῷ δράσαντι καὶ ἐπιδικασάμενον ἐν ἀγορᾷ κηρῦσαι τῷ κτείναντι τὸν καὶ τὸν καὶ ὠπληκότε φόνον μὴ ἐπιδαίνειν ἱερῶν μηδὲ ὅλης χώρας τῆς τοῦ παθόντος, ὅς. ἂν φανῆ καὶ γνωσθῆ, ἀποθανοῦμενον καὶ ἔξω τῆς τοῦ παθόντος χώρας ἐκδληθησόμενον ἄταφον» 874 A-B.

λεύσεως, κἄν οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ μέτοικον ἢ ξένον, οἱ ἐν Παλλάδιῳ· εἰ δ' ἀποκτεῖναι μὲν τις ὁμολογῇ, φῆ δὲ κατὰ τοὺς νόμους, οἷον μοιχὸν λαβῶν ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας ἢ ἐν ἄθλῳ ἀγωνιζόμενος, ταῦτα ἐπὶ Δελφινίῳ δικάζουσιν· εἰ δὲ φεύγων φυγῆν, ὧν αἰδεσις (=συγγνώμη) ἐστίν, αἰτίαν ἔχῃ ἀποκτεῖναι ἢ τρῶσαί τινα, τοῦτον δ' ἐν Φρεάτιου δικάζουσιν· ὁ δὲ ἀπολογεῖται προσορμισθῆναι ἐν πλοίῳ· δικάζουσι δὲ οἱ λαχόντες ταῦτα πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ γιγνομένων· εἰσάγει δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ δικάζουσιν ἐν ἱερῷ καὶ ὑπαίθριον καὶ ὁ βασιλεὺς δταν δικάσῃ, περιαιρεῖται τὸν στέφανον· ὁ δὲ τὴν αἰτίαν ἔχων τὸν μὲν ἄλλον χρόνον εἴργεται τῶν ἱερῶν καὶ οὐδὲ εἰς τὴν ἀγορὰν νόμος ἐμβαλεῖν αὐτῷ· τότε δὲ εἰς τὸ ἱερὸν εἰσελθὼν ἀπολογεῖται (1).

Καὶ παλαιότερον μὲν, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (2), οἱ ἄρχοντες ἦσαν κύριοι τοῦ τὰς δίκας αὐτοτελεῖς (=τελεσιδίκως) κρίνειν, ὕστερον δὲ μόνον προανέκρινον καὶ εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον, οὔτινος αὐτοὶ μὲν τὴν προεδρίαν εἶχον, δικασταὶ δὲ ἴδιοι ἔκρινον καὶ τοὺς μὲν φόρους καὶ τὰ τραύματα τὰ ἐκ προνοίας, τὰς πυρκαϊὰς καὶ φαρμακείας ἐδίκαζον αἰείποτε μόνιμοι δικασταί, ἢ ἐξ Ἀρείου (3) πάγου βουλή, ἣς τὰς φονικὰς δίκας οὐδεὶς ἀφείλετο, λέγει ὁ Δημοσθένης, οὐ τύραννος, οὐκ ὀλιγαρχία, οὐ δημοκρατία (4)· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις φονικοῖς δικαστηρίοις πρότερον μὲν ἐδίκαζον οἱ Ἐφέται (5), μόνιμοι δικασταὶ (πεντήκοντα καὶ εἰς) ὑπὸ τοῦ Δράκοντος καταστάντες καὶ ἐκ τῶν εὐπατριδῶν ἀριστίνδην ἐκλεγόμενοι «τὰς ἐφ' αἵματι δικάζοντες». Ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ Εὐκλείδου ὑποκατέστησαν τοῦ Ἐφέτας οἱ λαχόν-

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2. πρβλ. καὶ Πολυδεύκ. Η', 117 περὶ τῶν φονικῶν δικαστηρίων.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 3, 8.

(3) Τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς οὐχ οἷόν τε ἐστὶ μετέχειν πλὴν τοῖς καλῶς γεγενοσὶ καὶ πολλὴν ἀρετὴν ἐν τῷ βίῳ καὶ σωφροσύνην ἐνδεδειγμένοις. Ἰσοκρ. Ἀρεοπαγιτικ. 37—ἡ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλή ἀδιὰδοχός ἐστίν· εἰ μὴ γὰρ τις ἤμαρτε μεγάλως, οὐκ ἐξεβάλλετο, Δημ. 589 ὑπόθεσις τοῦ λόγου ΚΒ'.

(4) Δημοσθέν. ΚΓ', 66 καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ τὰς φονικὰς δίκας δικάζει δι' ἰδίων δικαστῶν· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ νομοφύλακες καὶ τὸ τῶν περισυνῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην ἀπομερισθὲν δικαστήριον Πλάτ. Νόμ. 855Δ.

(5) Οἱ Ἐφέται δοκοῦσιν ὠνομάσθαι, ὅτι πρότερον τοῦ βασιλέως τοὺς ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ κρινομένους ἐξετάζοντες ὁ Δράκων τοῖς Ἐφέταις παρέδωκε, τὴν κρίσιν ἐφέσιμον ἀπὸ τοῦ βασιλέως πεποιηκώς. Πολυδεύκ. Η', 125. Οἱ δικάζοντες τὰς ἐφ' αἵματι κρίσεις ἐπὶ Παλλάδιῳ καὶ ἐπὶ Δελφινίῳ καὶ ἐν Φρεαττοῖ ἔφεται ἐκαλοῦντο, ὕστερον δὲ ἡλιασταί, ὁμωμοκότες. Ἀρπύκρατ. πρβλ. καὶ Lipsius das Attische Recht σ. 121,

τες (1) ἦτοι οἱ ἐκ τοῦ δήμου κλήρω λαμβανόμενοι, οἵπερ καὶ ὀμωμοκότες καὶ ἡλιασταὶ καλοῦνται. Ἡ δὲ ἡλιαία (2), τὸ συνέδριον τῶν ὀμωμοκότων κατὰ τὴν τελευταίαν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων, τὴν μετὰ τοὺς τριάκοντα, ἀπετέλει τὴν κυριαρχίαν τοῦ δήμου ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης (3). Διότι πάντες οἱ πολῖται, οἱ ὑπὲρ τὰ τριάκοντα ἔτη γεγονότες, εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν, ὅσοι μὴ αὐτῶν ὀφειλέται τοῦ δήμου ἢ ἄτιμοι ἦσαν· συνέκειτο δὲ ἡ ἡλιαία ἐξ ἑξακισχιλίων πολιτῶν κληρουμένων κατ' ἔτος, ὧν οἱ χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί, οἱ δὲ πεντακισχίλιοι ἐδίκαζον διηρημένοι κατὰ τμήματα ἐκ μελῶν πεντακοσίων· ταῦτα δ' ἐνίοτε συνηγοῦντο εἰς χιλίους (4), χιλίους πεντακοσίους (5) καὶ εἰς δισχιλίους, οἷς πάντοτε προσετίθετο καὶ εἰς, ἵνα μὴ ἰσόψηφοι γίνωνται. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ τετάρτου αἰῶνος τὰ δικαστήρια συνεχροτοῦντο καὶ ἐκ τετρακοσίων καὶ ἐκ διακοσίων μελῶν (6), ἐπειδὴ καὶ αἱ δίκαι σπανιώτεραι κατέστησαν, περιορισθείσης τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπικρατείας, καὶ τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὸν μισθὸν τῶν πολλῶν δικαστῶν δὲν ἐπῆρκει.

Περὶ δὲ τῆς κυριαρχίας, ἣν ὁ δῆμος ἐκτήσατο ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης, ἀξιοσημεῖωτος γίνεται ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰδήσις, ἐξ ἧς μανθάνομεν ἅμα καὶ τὴν ἀφορμὴν, δι' ἣν ὁ δῆμος ἀφείλετο τῆς βουλῆς τῆς τῶν πεντακοσίων τὸ δικαίωμα τοῦ θανατοῦν καὶ ζημιοῦν δεσμοῖς καὶ χρήμασιν· ὡς πρὸς πᾶσαν δὲ τῆς βουλῆς κατάγνωσιν ἔφεσις ἐγένετο εἰς τὴν κρίσιν τοῦ λαϊκοῦ δικαστηρίου, οὗ ἡ ἀπόφασις ἀνέκκλητος ἦν· «διότι πρότερον μὲν, ἱστορεῖ ὁ φιλόσοφος, ἡ βουλή (ἢ τῶν

(1) Δικάζουσι δὲ οἱ λαχόντες πάντα πλὴν τῶν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ γιγνομένων· Ἀριστ. Ἀθην. Πολιτ. 47, 2.

(2) Ἡλιαία (= ἄλια), συνάθροισις τοῦ λαοῦ, ἐκκλησία καὶ ἡλιαζεσθαι τὸ δικάζειν καὶ ἡλιασταὶ οἱ δικασταί· πρὸς. καὶ φιληλιασταὶ καὶ ἀντίθ. ἀφηλιασταί· ἡ δὲ τοῦ κωμικοῦ ἐτυμολογία «ἡλιάσει πρὸς ἥλιον» προφανῶς παίγνιον τῆς κωμικῆς μούσης.— Ὁ δὲ τῶν ἡλιαστῶν ὄρκος παρα Δημοσθένει ΚΔ', 149.

(3) CIA, II, 57a στ' στήλ. 37 ἄνευ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων πληθύοντος μὴ εἶναι θανατοῦν· καὶ β, 4 ἄνευ τοῦ δ. τ. Ἀθηναίων μὴ εἶναι θωὰν ἐπιβαλεῖν Ἀθηναίων μηδενί.

(4) Δικαστηρίον δυοῖν εἰς ἓνα καὶ χιλίους ἐψηφισμένων· Δημ. ΚΔ', 9 σελ. 702.

(5) Ἡ τοῦ Περικλέους δίκη ἐκρίθη ὑπὸ 1500 δικαστῶν Πλούταρχ. β. Περικλέους 32, ὡς καὶ ἡ τῶν Ἀρπαλείων χρημάτων· Δείναρχ. κατὰ Δημοσθ. 107.

(6) Ἐάν τε διακοσίους ἔάν τε χιλίους ἔάν θ' ὁπότους ἂν ἡ πόλις καθίσῃ· Δημοσθ. ΚΑ', 222 πρὸς. καὶ CIA, II, 809 A, 205.

» πεντακοσίων) ἦν κυρία καὶ χρήμασι ζημιῶσαι καὶ δῆσαι καὶ ἀπο-
 » κτεῖναι καὶ Λυσίμαχον αὐτῆς ἀγαγούτης εἰς τὸν δῆμιον, καθήμενον
 » ἤδη καὶ μέλλοντα ἀποθνήσκειν, Εὐμηλίδης ὁ Ἄλωπεκῆθεν ἀφείλετο
 » οὐ φάσκων δεῖν ἄνευ δικαστηρίου γνώσεως οὐδένα τῶν πολιτῶν
 » ἀποθνήσκειν· καὶ κρίσεως ἐν δικαστηρίῳ γενομένης, ὁ μὲν Λυσίμα-
 » χος ἀπέφυγε καὶ ἐπωνυμίαν ἔσχεν ὁ ἀπὸ τοῦ τυμπάνου, ὁ δὲ δῆμος
 » ἀφείλετο τῆς βουλῆς τὸ θανατοῦν καὶ δεῖν (= δεσμεῖν) καὶ χρήμασι
 » ζημιοῦν καὶ νόμον ἔθετο, ἂν τις ἀδικεῖν ἢ βουλή καταγνῶ ἢ ζη-
 » μιώσῃ, τὰς καταγνώσεις καὶ τὰς ἐπιζημιώσεις εἰσάγειν εἰς τὸ δικα-
 » στήριον καὶ ὅ, τι ἂν οἱ δικασταὶ ψηφίσωνται, τοῦτο κύριον εἶναι» (1).

Καὶ ἀλλαγῶ δὲ ὁ αὐτὸς φιλόσοφος (2) προσιστορεῖ, ὅτι ὁ δῆμος
 ἀπάντων ἑαυτὸν κύριον πεποίηκε καὶ πάντα διοικεῖ ψηφίσμασι καὶ
 δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ δῆμος ἐστὶν ὁ κρατῶν· διότι καὶ τῆς βουλῆς
 αἱ κρίσεις εἰς τὸν δῆμον ἔρχονται καὶ τοῦτο κατὰ τὸν Σταγίριτιν
 ὀρθῶς ποιοῦσιν· εὐδιαφθορώτεροι γὰρ οἱ ὀλίγοι τῶν πολλῶν καὶ κέρ-
 δει καὶ χάρισι (3). Παρὰ δὲ τοῦ Δεινάρχου προσμυθάνομεν, ὅτι πολ-
 λούς ἐκ τῆς βουλῆς τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου καταδικασθέντας ὁ δῆμος
 ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀπέλυε τῆς ποινῆς· διότι ἡ μὲν ἡλικία τῆς συγ-

(1) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 45 καὶ 45, 2 ἡ κρίσις τῆς βουλῆς οὐ κυρία, ἀλλ' ἐφεσίμοσος εἰς τὸ δικαστήριον.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 41, 2. πρὸς καὶ Πολιτικ. 1298 α 28 τέταρτος δὲ τρόπος δημοκρατίας τὸ πάντας περὶ πάντων βουλευέσθαι συνιόντας, τὰς δὲ ἀρχὰς περὶ μηδενὸς κρίνειν, ἀλλὰ μόνον προανακρίνειν, ὡς περὶ ἡ τελευταία δημοκρατία νῦν διοικεῖται τρόπον καὶ Ἀθην. Πολιτ. 3,5 οἱ ἐννέα ἄρχοντες κύριοι ἦσαν καὶ τὰς δίκας αὐτοτελεῖς κρίνειν καὶ οὐχ ὡς περὶ νῦν προανακρίνειν· καὶ 7,3 τοῖς δὲ τὸ θητικὸν τελοῦσιν ὁ Σόλων ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων μετέδωκε μόνον καὶ 9,1 τρίτον δ' ὃ μάλιστα φασὶν ἰσχυρέναι τὸ πλῆθος ἢ εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσις· κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου κύριος γίνεται καὶ τῆς πολιτείας καὶ 9,2 ἔτι δὲ διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἀπλῶς μηδὲ σαφῶς, ἀλλ' ὡς περὶ τῶν κλήρων καὶ τῶν ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίνεσθαι καὶ πάντα βραβεύειν καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια τὸ δικαστήριον· ἡ κυριαρχία δὲ τοῦ δήμου ἐν τοῖς δικαστηρίοις ηὔξανετο καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἐγένετο οὐ μόνον δικαστής, ἀλλὰ καὶ νομοθέτης· διότι, ὡς γνωστόν, ἡ δίκη δὲν ἦτο πάντοτε ἀτίμητος δηλ. ἡ τιμωρία αὐτῆς δὲν ἦτο πάντοτε ὠρισμένη ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἦσαν καὶ ἀγῶνες τιμητοί, ἐν οἷς δὲν ἔκειτο τίμημα ὑπὸ τοῦ νόμου ὠρισμένον, ἀλλ' ἔδει τοὺς δικαστὰς τιμᾶσθαι ὅτι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποιεῖσθαι.

(3) Ὁ Πλάτων δ' ὁμοίως μέμφεται τὰ λαϊκὰ δικαστήρια, ἅπερ κρύβδην τὰς κρίσεις διαδικάζει καὶ τὸ δεινότερον τούτου, ὅταν μηδὲ σιγῶντα, ἀλλὰ θορύβου μεστὰ καθάπερ θεάτρα, ἐπαινοῦντά τε βοῆ καὶ ψέγοντα τῶν ρητόρων ἑκάτερον ἐν μέρει κρίνῃ· τότε δὲ γαλεπὸν πάθος ὅλη τῆ πόλει γίνεσθαι φιλεῖ Νόμ. 876 Β.

γνώμη μᾶλλον ἢ τῷ δικαίῳ προσεῖχεν, ἢ δὲ βουλή καὶ τὸν ὄτιον ἠδίκηκότα κατὰ τὰ πάτρια ἐκόλαζε, νομίζουσα τὸν ἐν τοῖς μικροῖς συνεπιζόμενον ἀδικεῖν καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀδικημάτων εὐχερέστερον προσδέξεσθαι(1).

Καὶ οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς πολίτας Ἀθηναίους ὁ δῆμος εἶχε τὴν κυριαρχίαν ἐν τῇ ἀπονομῇ τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τοὺς συμμάχους· αἱ συμμαχίδες δηλαδὴ πόλεις δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπιβάλλειν ποινήν θανάτου, φυγῆς καὶ ἀτιμίας· διότι τὰς μεγάλας ταύτας ποινὰς μόνη ἢ ἐν Ἀθήναις ἠλίαία κατὰ τὰς συνθήκας ἦν κυρία γὰ ἐπιβάλλη, ὡς μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν(2) «τὰς δ' εὐθύνας Χαλκιδεῦσι κατὰ σφῶν κῦτῶν εἶναι ἐν Χαλκίδι καθάπερ Ἀθηνησιν Ἀθηναίοις πλὴν φυγῆς, θανάτου, ἀτιμίας»· εἰ δὲ καὶ ἐπέβαλλε πόλις τις τὰς ποινὰς ταύτας κατὰ τὰς συνθήκας(3), ἔδει γὰ κυρώτη ταύτας ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων.

Ἔνεκα δὲ τῆς παντοδυναμίας, ἣν ἐν τῇ πόλει ὁ δῆμος εἶχε καὶ ἔνεκα τοῦ μίσους ὅπερ οἱ Ἀθηναῖοι κατὰ τῆς τυραννίδος καὶ τῆς ὀλιγαρχίας ἔτρεφον, εὐνόητος καθίσταται καὶ ἡ σκληρότης(4), μεθ' ἧς ἐτιμωροῦντο καὶ τοὺς καλουμένους προδότας, τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου ἢ ἐπὶ μεταβολῇ τῆς πολιτείας κατηγορηθέντας ἢ καὶ τοὺς ὑπόπτους πῶς πρὸς τὴν δημοκρατίαν γινόμενους· τὴν δὲ πολιτικὴν ταύτην εὐπάθειαν τοῦ δήμου ἐντέχνως ὑπερρίπιζον καὶ πονηροὶ δημογῶγοι καταγγέλλοντες πάντα πολιτικὸν αὐτῶν ἀντίπαλον εἴτε ἀντιπολιτευόμενον εἴτε καὶ διαπολιτευόμενον· οἱ δ' ὡς προδόται καταδικασθέντες οὐ μόνον αὐτοὶ βασανισθέντες ἐθανατοῦντο καὶ ἡ οὐσία αὐτῶν ἐδωμεύετο, ἀλλὰ καὶ οἱ παῖδες αὐτῶν ἀτιμοὶ ἐγίνοντο, αἱ οἰ-

(1) Δείναρχος κατὰ Δημοσθένους 54—60.

(2) CIA IV 27a.

(3) Ξενοφῶν Ἀθηναίων Πολιτ. 16, Ἰσοκράτους IB', 6. CIA, I, 9.

(4) Λαὸς ζωηρὸς καὶ διάθερμος, φοβερός ἐν τῇ παραφορᾷ καὶ ὀργιλότητι αὐτοῦ, δὲν ὄκνει γὰ ἐπιβάλλη εἰς τοὺς κατηγορουμένους καὶ εὐδιαβλήτους ποινὰς αὐστηροτάτας καὶ ἀδικωτάτας· ὁ θάνατος, ἡ φυγὴ καὶ ἡ δήμεσις ἀπέδαινον φοβερὰ ὄργανα τῶν δικανικῶν ἰσχύων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀντεκδικήσεων· ἡ δόξα, ἡ ἀρετὴ, ἡ σοφία, αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ἔξοχοι ὑπηρεσίαι, πᾶν ὅ,τι ἐξευγενίζει καὶ ἀνυψοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἦσαν ἀνίσχυρα πρὸ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῶν λαϊκῶν τούτων δικαστηρίων· ἡ δόξα δὲν ἔσωσε τοὺς νικητὰς τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος, ἡ ἀρετὴ δὲν ἐπρασάτευσε τὸν Ἀριστείδην καὶ τὸν Φωκίωνα, ἡ σοφία δὲν ἀπέτρεψε τὴν κύλινα τῆς κοινῆς ἀπὸ τῶν γειλέων τοῦ Σωκράτους, Thonissen σ. 437.

κίαι κατηδαφρίζοντο και τὰ σώματα τῶν θανατωθέντων ἔξω τῆς Ἀττικῆς ἐρρίπτοντο· ἐνίοτε δὲ και μετὰ θάνατον τὸν προδοσίας ὑποπτον γενόμενον ἔκρινον· εἰ δὲ ἀπεδεικνύετο ἐν τῇ δίκῃ, ὅτι προδότης γενόμενος ἐν τῇ χώρᾳ τεθαμμένος ἐτύγχανε, τὰ ὅστᾳ αὐτοῦ ἀγορεύσαντες ἔξω τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς ἐξέβαλλον (1).

Φονικὴ δικονομία.

Ὡς προεμνημονεύθη, τὸ φονικὸν τῶν ἀρχαίων δίκαιον ἀπετέλει μέρος τοῦ ἱεροῦ δικαίου· διότι κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀρχαίων δοξασίας ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἐνομίζετο δῶρον τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ στερῶν τινα τοῦ βίου οὐ μόνον πρὸς τὸν θεῖον ἀσεβεῖ, ἀλλὰ και τὴν πόλιν μιαίνει (2)· τοιοῦτον δ' ὄντα τὸν φονέα ἐδίωκε και τὸ θεῖον μηνῖον και ἡ τοῦ παθόντος ὀργὴ ζητοῦντος ἐκδίκησιν· ἀλλὰ τὴν μῆνιν ταύτην τοῦ θεοῦ ἐδύνατο γὰ πραῦνη ὡς και τὸν τῆς πόλεως ἐκ τοῦ μιάσματος καθαρμὸν γὰ ἐπιφέρῃ μόνον ἡ τιμωρία τοῦ φονέως· διὸ ἡ δίκη ἐξίλασμός τις ἐθεωρεῖτο· ὅθεν ὅσοι τὸν φονέα ἀτιμώρητον ἐν ἑαυτοῖς ἠγείχοντο ἢ ὁμοτράπεζον ἐποιοῦντο ἢ και ἀπλῶς ἐπεκοινώνουν αὐτῷ, συνεμαίνοντο και εἰς τὴν ὀργὴν τῶν θεῶν συνυπέκειντο· και εἰς τὴν πόλιν δὲ ἀσύμφορον ἐγίνετο, ἐὰν ὁ φονεὺς μιαρὸς και ἀναγνος ὢν εἰς τὰ τεμένη τῶν θεῶν εἰσερχόμενος ἐμίαινε τὴν ἀγνείαν αὐτῶν και μετὰ τῶν ἀναιτίων ἐπικοινωνῶν συγκατεπίμπλα τούτους τῆς ἑαυτοῦ μιαρίας· ἐκ τούτου δὲ αἰ τε ἀφορίαι τῆς γῆς ἐγίνοντο και αἰ πράξεις τῶν ἀνθρώπων δυστυχεῖς ἀπέβαινον, λέγει δ' Ἀντιφῶν (3)· διὸ και τῆς κοινωνίας χάριν ὁ φονεὺς ἔδει γὰ ἀπομακρυνθῆ· κατὰ τινα μά-

(1) Θουκυδ. Α' 136, Η', 92. Ξενοφ. Ἑλλην. Α', Ζ', 23, εἰάν τις ἢ τὴν πόλιν προδιδῶ ἢ τὰ ἱερά κλέπτῃ, ἂν καταγνωσθῆ, μὴ ταυθῆναι ἐν τῇ Ἀττικῇ, τὰ δὲ χρήματα αὐτοῦ δημόσια εἶναι. Πλάτ. Πρωταγόρ. 325 B-C. ἡ ζημία θάνατος και φυγαί και πρὸς τῷ θανάτῳ χρημάτων τε δημεύσεις και ὡς ἔπος εἰπεῖν τῶν οἰκῶν ἀνατροπαί· πρβλ. Πλούταρχ. β. τῶν δέκα ῥητόρ. (Ἀντιφῶντος) οἱ καταδικασθέντες ὡς προδότης Ἀρχεπετόλεμος και Ἀντιφῶν θανατωθέντες ἔξω τῆς χώρας ἐρρίφθησαν, τὰ χρήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν, αἰ οἰκίαι κατεσκάφησαν και ὄρσοι ἐπὶ τῶν οἰκοπέδων ἐτέθησαν μετ' ἐπιγραφῆς, ὅτι τῶν προδοτῶν ἦσαν· εἰ δὲ και τὸ γένος ἀτιμον ἐκηρύχθη τὰ ἐκ τούτων και οἱ νόθοι και οἱ γνήσιοι· ταῦτα δὲ πάντα ἐγράφησαν και ἐν στήλῃ γαλκῆ.

(2) Ἀντιφῶν τετραλογ. Γ', α', 2—6 και Γ', γ' 7.

(3) Ἀντιφῶν τετραλογ. Α', κ', 10.

λιστα χαριέστατον τοῦ Πλάτωνος μῦθον ὁ θανατωθεὶς βιαίως θυμοῦται κατὰ τοῦ φονέως νεοθνήσων ὄρων δὲ τοῦτον ἀναστρεφόμενον ἐν οἷς τόποις καὶ αὐτὸς συνήθως διέτριβε, καὶ αὐτὸς ταράττεται καὶ τὸν τοῦ φόνου δράστην κατὰ δύναμιν ταράττει· διὸ χρέος εἶχεν ὁ φονεὺς νὰ ὑπεξέλθῃ ἐκ τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας (1).

Ἄλλὰ τὸν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς πόλεως καθαρμὸν ὡς καὶ τὸν τοῦ θεοῦ ἐξίλασμον διὰ τῆς δίκης ἢ τιμωρίας τοῦ φονέως καθήκον ἴδιον ἐθεώρουν οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος (2)· πρὸς ἐνδειξιν δὲ τοῦ ὅτι ὁ θάνατος βιαίως ἐγένετο, κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ φονευθέντος ὁ συγγενὴς ἐπέφερε δόρυ, ὅπερ ἐνεπήγγυεν ἐπὶ τοῦ μνήματος (3)· τότε δὲ καὶ προηγόρευεν ὀνομαστὶ τὸν κτείναντα καὶ ὅτι θέλει διώξει αὐτὸν ἐπὶ τῷ φόνῳ· διὰ τῆς προρρήσεως δὲ ταύτης ἄρχεται τῆς διώξεως ὁ κατηγοροῦν προαγορεύων τῷ φονεὶ ἀπέχεσθαι τῶν δημοσίων τόπων καὶ τῶν ἱερῶν καὶ εἰργεσθαι τῶν νομίμων ἥτοι τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐκ τοῦ νόμου πολιτικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων· τὴν σημασίαν τούτων ἀπεσάφησεν ὁ Ἀντιφῶν (4) λέγων «ἐπειδὴν δὲ ἀπογραφῇ τις φόνου δίκην, ὁ νόμος ἔχει εἰργεσθαι τῶν νομίμων καὶ οὐτ' ἂν ἐγὼ οἶός τ' ἦν ἐπεξελθεῖν (τινι) εἰργόμενος τῶν νομίμων ἐκεῖνοί τε ἐμοῦ τοῦ εἰσαγγέλλοντος καὶ ἐπισταμένου τὰ πράγματα μὴ ἐπεξιόντος ῥαδίως ἐμελλον ἀποφεύξεσθαι καὶ δίκην οὐ δώσειν ὑμῖν, ὧν ἠδίκησαν». Κατὰ ἄλλην δὲ μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος ἐνίοτε καὶ πολλὰς ἡμέρας ὕστερον μετὰ τὴν κηδεῖαν ἀπεγράφοντο τὴν δίκην καὶ προηγόρευον τῷ φονεὶ εἰργεσθαι τῶν νομίμων (5)· ἐκ δὲ τοῦ Δημοσθένους μακρόνομον, ὅτι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δράκοντος ἐνομοθετήθη τὸ χέρονιβος εἰργε-

(1) Πλάτων Νόμ. 865 E «χρεῶν ὑπεξελθεῖν τῷ παθόντι τὸν δράσαντα».

(2) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ χορευτοῦ 7. «Τὴν δίωξιν τοῦ φονέως ποιεῖσθαι εὐσεβείας ἕνεκα καὶ τοῦ δικαίου».

(3) Δημ. ΜΖ', 69 σελ. 1160 καὶ Πολυδ. Η', 65 «μὴ ἀπογράφεσθαι τὸν κτείναντα (μὴ καταγγέλλειν τὸν φονέα) πρὶν τὴν οἰκίαν τοῦ ἀποθανόντος καθᾶραι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι. Ἀντιφ. π. τοῦ χορευτοῦ 37.— Ἡ ἐνδειξις τοῦ βιαίου θανάτου ὑπομιμνήσκει με καὶ τὴν πρόθεσιν τῶν νεκρῶν, ἧτις κατὰ τὴν κηδεῖαν ἐπεβάλλετο νόμῳ· διότι αὕτη ἐγένετο διὰ δύο λόγους, τὸ μὲν ὡς ὁ νεκρὸς ὄρωτο μὴ τι βιαίως πέπονθεν (Πολυδεύκ. Η' 65), τὸ δὲ καὶ διὰ τὴν νεκροφάνειαν· διὸ καὶ ὁ Πλάτων νομοθετεῖ τὰς προθέσεις τοῦ νεκροῦ μὴ μακρότερον χρόνον ἔνδον γίνεσθαι τοῦ δηλοῦντος τὸν τε ἐκτεθνεῶτα καὶ τὸν ὄντως τεθνεῶτα. Νόμ. 959.

(4) Ἀντιφῶν περὶ τοῦ χορευτοῦ 35.

(5) Ἀντιφῶν π. τ. χορευτοῦ 34.

σθαι τὸν ἀνδροφόνον, σπονδῶν, κρατήρων, ἱερῶν, ἀγορᾶς (1)· φοβούμενοι δ' οἱ ἄνθρωποι τὴν μιαιρότητα τοῦ ἀνδροφόνου καὶ τὸ διαλέγεσθαι μετ' αὐτοῦ ἔφευγον (2). Τούτοις συμφωνῶν ἢ μᾶλλον πλειοδοτῶν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ ἔταξεν, ἵνα πᾶς ὁ ἐκουσίως φονεύων τινὰ τῶν ἐμφύλων ἀποκλείηται τῶν νομίμων μῆτε ἱερὰ μῆτε ἀγορὰν μῆτε λιμένας μῆτε ἄλλον μηδένα σύλλογον κοινὸν μιαινῶν, ἐὰν τέ τις ἀπαγορεύῃ αὐτῷ ταῦτα τῶν ἀνθρώπων ἐὰν τε μή· ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει, λέγει ὁ φιλόσοφος νομοθέτης, καὶ ἀπαγορεύων ὑπὲρ ἀπάσης τῆς πόλεως φαίνεται καὶ φανεῖται (3).

Μετὰ δὲ τὴν πρόρρησιν ὁ διώκων ὑπέβαλλεν ἔγγραφον τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ φονέως πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς θρησκείας, τὸν βασιλέα, ὅστις ἐπιστήμως ἤδη προηγόρευε τῷ φονεῖ εἶργεσθαι τῶν νομίμων (4)

(1) Δημοσθ. Κ', 158 σελ. 505 καὶ Σοφοκλ. Οἰδίπ. τύραν. στίχ. 235

τὸν ἄνδρ' ἀπαυδῶ τόνδε, ὅστις ἐστί, γῆς
τῆσδ' ἧς ἐγὼ κράτη τε καὶ θρόνους νέμω
μῆτ' εἰσδέχεσθαι μῆτε προσφωνεῖν τινα
μῆτ' ἐν θεῶν εὐχαῖσι μῆτε θύμασι
κοινὸν (=κοινωνόν) ποιῆσθαι μῆτε χερνίβας νέμειν,
ὠθεῖν δ' ἀπ' οἴκων πάντας ὡς μιάσματος
τοῦδ' ἡμῖν ὄντος, ὡς τὸ πνυδικὸν θεοῦ
μαντεῖον ἐξέφηεν ἀρτίως ἐμοί·

(ἐνν. τὸν φονέα τοῦ Λαίου)· πρβλ. καὶ τὸ ἀγηλατεῖν (=τὸ ἄγος ἢ τὸν ἐναγῆ ἐλαύνειν) καὶ ἀνδρηλατεῖν καὶ ἀνδρηλάτης, ὁ τοῦ φονέως τιμωρός, ὁ φυγαδεύων αὐτὸν ἐκ τῆς πατρίδος. Πρβλ. καὶ Εὐριπίδ. Ἰφιγ. Ταυρ. 945—(ὁ Ὀρέστης ὡς μητροφόνος)

ἐλθῶν δ' ἐκέῖσε πρῶτα μὲν μ' οὐδαίς ξένων
ἐκὼν ἐδέξαθ' ὡς θεοῖς στυγούμενον·
οἱ δ' ἔσχον αἰδῶ, ξένια μονοτράπεζά μοι
παρέσχον, οἴκων ὄντες ἐν ταύτῳ στέγει,
εἰς δ' ἄγγος ἴδιον ἴσον ἄπασι βακχίου
μέτρημα πληρώσαντες εἶχον ἡδονήν·
σιγῇ δ' ἐτεκτῆναντο καὶ μ' ἀφθεγχτον, ὡς·
θαίτῳς γενοίμην πώματος τ' αὐτῶν δίχα·
καγὼ ἔξελέγξαι μὲν ξένους οὐκ ἤξιουν,
ἤλθουν δὲ σιγῇ κάδῳκουν οὐκ εἰδέναι
μεταστενάζων, οὐνεκ' ἦ μητρὸς φονεύς.

(2) Λυσί. ΙΓ', 82.

(3) Πλάτ. Νόμ. 871 Α-Δ.

(4) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 57,2 λαγχάνονται δὲ καὶ αἱ τοῦ φόνου δίκαι πᾶσαι πρὸς τὸν βασιλέα καὶ ὁ ἀπαγορεύων εἶργεσθαι τῶν νομίμων οὕτως ἐστίν.

καὶ ἀπηγόρευεν αὐτῷ τὴν εἰς τὰ ἱερά καὶ τὴν ἀγορὰν εἴσοδον αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης διακριτέον δύο στάδια, τὸ τῆς κρίσεως ἢ ἀνακρίσεως τοῦ ἄρχοντος καὶ τὸ τῆς κρίσεως τοῦ δικαστηρίου (1)· ἡ ἀνάκρισις τοῦ ἄρχοντος ἐλέγετο καὶ προδικασία, καθ' ἣν ὁ βασιλεὺς ἀνακρίνων τοὺς ἀντιδίκους καὶ τοὺς μάρτυρας ἐξετάζων ἐζήτηε νὰ εὕρῃ, ἂν ἡ κατηγορία ὑπῆγετο εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ δικαστηρίου, εἰς ὅπερ καὶ ὁ κατήγορος ἔγραφεν ἢ εἰς ἄλλο· διότι ἀνακρίνων ἐδύνατο νὰ εὕρῃ, ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ κατηγόρου ἐγκαλούμενος φόνος ὡς ἐκ προνοίας ὢν ἦτο οὐχὶ ἐκούσιος, ὅτε καὶ παρέπεμπε τὴν δίκην οὐχὶ εἰς τὸν Ἄρειον πάγον, ἀλλ' εἰς τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ ἢ καὶ ὅτι ὁ φόνος ἦτο νόμιμος, ὅτε καὶ παρέπεμπεν αὐτὴν εἰς τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ· αἱ προδικασίαι δ' αὗται διήρκουν τρεῖς μῆνας, τὸν δὲ τέταρτον μῆνα παρέπέμπετο ἡ δίκη εἰς τὸ δικαστήριον τὸ ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος εὐρεθὲν ἀρμόδιον πρὸς τὴν κρίσιν· ἐν αὐτῷ δ' ἔδει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν προεδρίαν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, ὃς καὶ τὴν προανάκρισιν ἢ προδικασίαν ἐνήργησεν· ὅθεν ἐὰν ἡ κατηγορία ὑπεβάλλετο πρὸς τὸν βασιλέα τοὺς δύο τελευταίους μῆνας τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, ἡ ἀνάκρισις ἀνεβάλλετο διὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος, ὅτε ὀηλαδὴ ἀνελάμβανε τὴν ἀρχὴν ὁ νέος βασιλεὺς· τοιαύτην τινὰ περίπτωσιν μνημονεύει ὁ Ἀντιφῶν ἐν τῇ περὶ τοῦ χορευτοῦ δίκῃ· διότι ἐν αὐτῇ ὁ βασιλεὺς, ἐπειδὴ ἡ κατηγορία ὑπεβλήθη τὸν προτελευταῖον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ μῆνα, ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ χρόνος δὲν ἐπῆρκει, ἵνα τοὺς μάρτυρας καλέσῃ πρὸς ἐξέτασιν καὶ τρεῖς προδικασίας κατὰ τὸν νόμον ποιήσῃ, αἴπερ ἐντὸς τριῶν μηνῶν ἐγίνοντο· διότι τῆς ἀρχῆς αὐτῷ ὑπελείποντο μόνον δύο μῆνες· κατὰ δὲ τὸν νόμον οὔτε εἰσάγειν τὴν δίκην ἐδύνατο ἐν τῷ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ χρόνῳ οὔτε παραδοῦναι φόνου δίκην ἐξεστὶν οὐδὲ παρέδωκεν οὐδεὶς πώποτε βασιλεὺς ἐν τῇ γῆ ταύτῃ εἰς τὸν διάδοχον αὐτοῦ· ἐκ τοῦ αὐτοῦ ῥήτορος προσμανθάνομεν, ὅτι τὸ τῆς ἀρχοντίας ἔτος ἔληγεν ἐν μηνὶ Σκιροφοριῶν καὶ ἤρχετο ἐν Ἑκατομβαιῶνι (2)· αἱ δὲ δίκαι φόνου ἐγίνοντο ἐν ταῖς τρισὶ τελευταίαις

(1) Παρὰ Δημοσθένει (ΚΙ', 63 σελ. 640) διακρίνονται τὰ ἐξῆς στάδια κλήσις (τοῦ κατηγορουμένου), κρίσις (τῶν ἀνακριτῶν), μαρτυρία, διωμοσία (τῶν ἀντιδίκων)· εἴσοι νόμοι περὶ τῶν φονικῶν δικαστηρίων εἰσὶν καλεῖσθαι λέγοντες ἢ μαρτυρεῖν ἢ διόμνυεσθαι τοὺς ἀγωνιζομένους ἢ ἄλλ' ὅτιοῦν προστάττοντες·—ἀνάκρισις, ἐξέτασις ὑφ' ἐκάστης ἀρχῆς γινομένη πρὸ τῶν δικῶν περὶ τῶν συντεινόντων εἰς τὸν ἀγῶνα, Ἄρποκρατίων.

(2) Ἀντιφῶν π. τ. χορευτοῦ 38 καὶ 42.

ἡμέραις τοῦ μηνός, δηλαδή τῇ τετάρτῃ φθίνοντος, τῇ τρίτῃ καὶ τῇ δευτέρῃ, ὡς ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου(1) παραδέδοται.

Ἡ δὲ διαδικασία ἐγένετο οὐχὶ ἐν τῇ σιοῦ τοῦ βασιλέως, κειμένη παρὰ τὴν ἀγορὰν, ὅπου ὁ κατηγορούμενος μετὰ τὴν γενομένην ἀπαγόρευσιν δὲν ἐδύνατο νὰ πλησιάσῃ, ἀλλ' ἐν τῷ ὑπαίθρῳ, ἵνα μὴ οἱ δικασταὶ καὶ ὁ διώκων ὁμωρόφιοι(2) γίνωνται μετὰ τοῦ φονέως, ὅς ἐναγῆς ἐνομίζετο ἕνεκα τοῦ χυθέντος ἀνθρωπίνου αἵματος· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ἄγος ἔδει νὰ ἐξαγνισθῇ διὰ τῆς δίκης, ὁ φονεὺς, ὅστις τέως εἶργετο τῶν ἱερῶν ὡς μιάρός, ἤδη κατὰ τὸν νόμον εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερόν, ἔνθα τὸ δικαστήριον ἦτο καὶ ἀπολογεῖται, ἵνα τῶν δικαίων τύχη(3)· οἱ ἀντίδικοι ἐν τῷ Ἀρείῳ πάγῳ ἐκάθηντο ἐπὶ δύο βάθρων, ἅπερ ἐξεῖλον ἐκ τοῦ βράχου αὐτοφυῆ· καὶ τὸ μὲν τοῦ κατηγοροῦ ἐλέγετο λίθος τῆς ἀναιδεΐας (=τοῦ μὴ αἰδεσθέντος, μὴ ἐξευμενισθέντος), τὸ δὲ τοῦ κατηγορουμένου ἐκαλεῖτο λίθος τῆς ὕβρεως (=τοῦ ὑβρίσαντος, τοῦ ἀδικήσαντος) (4)· ἡ ἐναρξίς δὲ τῆς διαδικασίας ἐγένετο δι' ὄρκου φρικτοῦ· διότι τῶν ἀντιδίκων ἕκαστος καὶ τῶν μαρτύρων ἕκαστος στάς ἐπὶ τῶν θυμάτων κάπρου καὶ κριοῦ καὶ ταύρου καὶ τούτων ἐσφαγμένων ὑφ' ὧν δεῖ καὶ ἐν αἷς ἡμέραις προσήκει, ὥμνυεν ἐξώλειαν ἑαυτοῦ καὶ γένους καὶ οἰκίας, ἐὰν μὴ τὴν ἀλήθειαν εἶπη(5)· μετὰ δὲ τὴν ὀρκωμοσίαν τὸν λόγον πρότερος εἶχεν ὁ διώκων, ἐπετρέπετο δὲ εἰς ἕκαστερον τῶν ἀντιδίκων καὶ νὰ δευτερολογήσῃ· ἀλλ' οὐδενὶ ἐξουσία παρεί-

(1) Πολυδ. Η', 117.

(2) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρώδου φόνου 11 καὶ Λυκοῦργ. κ. Λειωκράτ. 12· ἡ δὲ τοῦ Λουκιανοῦ (Ἑρμώτιμ. 64) εἰδήσις «καθ' ἣν οἱ Ἀρσοπαγῖται ἐν νυκτὶ καὶ σκοτῶ δικάζουσιν, ὡς μὴ εἰς τοὺς λέγοντας, ἀλλ' εἰς τὰ λεγόμενα ἀποβλέποισιν» προφανῶς δὲν ἀληθεύει.

(3) Ἀριστοτελ. Ἀθην. Πολιτ. 57, 4.

(4) Εὐριπίδ. Ἰφιγ. Τ. 962.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 67-8 σελ. 642. ὁ δὲ Ἀντιφῶν (π. τ. Ἡρώδ. φόν. 12) ἀντὶ τῆς Δημοσθενείου φράσεως «στάς ἐπὶ τῶν θυμάτων, λέγει ὅτι ἤπιοντο τῶν σφαγίων κατὰ τὴν διωμοσίαν καὶ (ἐν § 11) διωμόσατο ἐξώλειαν ἑαυτῶ καὶ γένει καὶ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ ἐπαρώμενος ἢ μὴν μὴ ἄλλα κατηγορήσειν τοῦ φεύγοντος ἢ εἰς αὐτὸν τὸν φόνον· καὶ ὁ Λυσίας (10,11) προστίθεται· κατὰ τὰς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δίκας, ὅταν τὰς τοῦ φόνου δίκας δικάζωνται, ὁ μὲν διώκων ὡς ἔχτεινεν ὁ κατηγορούμενος, διόμνυται, ὁ δὲ φεύγων ὡς οὐκ ἔχτεινεν». Ἐκ δὲ τῶν μνημονευομένων ἐνταῦθα χωρίων τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Ἀντιφῶντος δὲν δηλοῦται τίνας καὶ πόσους θεοὺς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ ὀρκίζοντο οἱ ἀντίδικοι, ἂν δηλαδή ἦτο διορκία, ἐπ' ὀνόματι δῆλων ὅτι δύο θεῶν ἢ τριορκία· οἱ δὲ ἡλιασται τριορκίαν ἐποιούνητο· διότι κατὰ τὸν Δημοσθένη

χετο ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἢ προοιμιάζεσθαι ἢ καὶ οἰκτιζεσθαι, διὰ κλαυθμυρισμῶν δηλαδὴ τὸν οἶκτον τῶν δικαστῶν κινεῖν (1).

Τῶν διπλῶν δὲ λόγων ἑκατέρου τῶν ἀντιδίκων εἰκόνα παρέχουσιν αἱ περιωθεισάαι τρεῖς τετραλογίαι τοῦ ῥήτορος Ἀντιφῶντος. Ἡ τοῦ φόνου δίκη διήρκει τρεῖς ἡμέρας.

Ὁ Πλάτων δ' ὁμοῦς ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ τὴν διαψήφισιν τῶν εἰς τὸ δικαστήριον εἰσαγομένων φονικῶν δικῶν ὡδε νομοθετεῖ: «ἡ ψηφοφορία ἔστω φανερά· πρὸ ταύτης δὲ ἐνώπιον τοῦ διώκοντος καὶ τοῦ φεύγοντος καθήσθων οἱ δικασταὶ ἐξῆς ἀλλήλων καθ' ἡλικίαν· πάντες δὲ οἱ πολῖται, ὅσοι περ ἂν ἄγωσι σχολήν, ἐπήκοοι ἔστωσαν σπουδάζοντες περὶ τὰς τοιαύτας δίκας· λέγειν δ' ἕνα λόγον μόνον, πρῶτον μὲν τὸν διώκοντα, τὸν δὲ φεύγοντα δεύτερον· μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους ἄρχεσθαι μὲν τὸν γεραίτερον τῶν δικαστῶν ἀνακρίνειν· μετὰ δὲ τὸν γεραίτερον καὶ οἱ ἄλλοι δικασταὶ ἐξῆς ἅπαντες πρέπει νὰ ἀνακρίνωσιν ἐρωτῶντες ἑκάτερον τῶν ἀντιδίκων ὅ,τι ἂν μὴ ῥηθὲν ἐπιποθῆ τις· ὁ δὲ μὴ ποθῶν ἄλλω τὴν ἀνάκρισιν παραδιδότω· ἡ δίκη δὲ καὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον τρεῖς ἡμέρας πρέπει νὰ διαρκῆ· τῶν δὲ ῥηθέντων δσα καίρια φαίνονται, σφραγίσαντες πάντες οἱ δικασταὶ φυλάττουσιν ἐν τῷ βωμῷ τῆς Ἑστίας, τῷ ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ δικαστηρίου ὄντι· καὶ τὴν ἐπαύριον συνελθόντες ὡσαύτως ἀνακρίνουσι τὴν δίκην, καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ὁμοίως· μεθ' ὃ τὴν ψήφον ἕκαστος τῶν δικαστῶν φέ-

(ΚΔ', 151) ἐπώμυον Δία καὶ Ποσειδῶνα καὶ Δῆμητρα·— καὶ οἱ μάρτυρες παρὰ Πλάτωνι Νομ. 936 Ε Δία καὶ Ἀπόλλωνα καὶ Θέμιν ὀμνύουσι.—Περὶ δὲ τῆς πεντορκίας, πληθορκίας καὶ πανθορκίας καὶ ὅλως εἰπεῖν περὶ τῆς ὀρκωμοσίας πρβλ. καὶ Οἰκονομίδου Λοχρικῆς ἐπιγραφ. διαφώτισιν σελ. 32.

(1) Πολυδ. Η', 117.—καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ τὸ ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἀποδοκιμάζων εὐφυῶς παρατηρεῖ· αὐτὸ γὰρ δεῖ τὸν δικαστὴν διαστρέφειν εἰς ὀργὴν προπαγόντας καὶ φθόνον ἢ ἔλεον· ὁμοιον γὰρ ἂν γε κἂν εἴ τις ᾧ μέλλει χρῆσθαι κἂνόνι, τοῦτον ποιήσειε στρεβλόν». Ἐξ ἄλλης δὲ μαρτυρίας τοῦ φιλοσόφου γίνεται δῆλον, ὅτι ἐν ἀρχαιότεροις χρόνοις αὐτοὶ οἱ ἀντίδικοι τὰ ἑαυτῶν δίκαια ὑπεστήριζον ἄνευ ῥητόρων συνηγόρων καὶ ἄνευ ῥητορικῶν καλλιεπημάτων· πρβλ. καὶ Ἀντιφῶντ. VI, 9· Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἄρα νοητέον, ὅτι ἀναφέρονται, ὅσα Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός πρὸς Μαθηματικούς (II) προστίθῃσιν αὐτὸς ἐπιτρέπεται συνήγορον παρίστασθαι τοῖς κρινομένοις ἐπὶ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς, ἀλλ' ἕκαστος ὡς ἔχει δυνάμειως ἀδιαστρόφως καὶ ἀπανούργως ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς λόγους ποιῆται· ὁ δὲ Πλάτων καὶ ὅλως καταργεῖ τὸ συνδικεῖν· ἂν δὲ τις ἐνεκα φιλοχρηματίας συνδικῆ καὶ κακοδικῆ πρὸς τὸ διαστρέφαι τὴν συνείδησιν τῶν δικαστῶν, τοῦτον θανάτῳ κολάζει· Νομ. 938 Β-Γ.

ρει ἱεράν, ὑποσχόμενος ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑοτίας εἰς δύναμιν τάληθῆ καὶ τὰ δίκαια κρίνειν»(1).

Κατὰ τὸ Ἀττικὸν δίκαιον ὁ κατηγορούμενος μετὰ τὴν προτέραν ἀπολογία ἐδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν κρίσιν τοῦ δικαστηρίου φεύγων ἐκ τῆς πατρίδος ἐκουσίως· δὲν ἐπετρέπετο δὲ ἡ τοιαύτη ἐπιείκεια μόνον εἰ τις ἐδικάζετο γονέας ἀπεκτιονῶς τὴν φυγὴν (2) δὲ ταύτην τὴν αὐτοπροαίρετον οὐδεὶς ἐδύνατο νὰ κωλύσῃ οὔτε ὁ διώκων οὔτε οἱ δικάζοντες οὔτε τῶν ἀρχόντων τις· καὶ τοῦτο τὸ δίκαιωμα παρείχεται κοινὸν πᾶσι καὶ τοῖς ἀστοῖς καὶ τοῖς ξένοις κρινομένοις (3)· ἀλλ' ἡ φυγὴ αὕτη, εἰς ἣν ὑπέβαλλεν ἑαυτὸν ἐκουσίως ὁ κατηγορούμενος, ἦν ἰσόβιος, ἀειφυγία (4) δηλαδή καὶ ἡ οὐσία τοῦ φεύγοντος ἐδημεύετο· παραμένοντος δὲ τοῦ κατηγορουμένου ἐν τῇ δίκῃ, ἡ κρίσις ἐξηκολούθει, ἧς μετὰ τὸ πέρασ ἐγένετο ἡ τῶν δικαστῶν ψηφοφορία. Ἰγνωστὸν δ' ἡμῖν ὑπάρχει ὅτι οἱ Ἀρεοπαγῖται τὴν ψῆφον ἔφερον κρίνοντες οὐχὶ ἐκ τοῦ λόγου τῶν ἀντιδίκων καὶ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῶν πληροφοριῶν, ἃς αὐτοὶ ἰδιαιτέρως ἐλάμβανον (5)· κατ' αὐτὴν δ' ἐνίκαι ὁ τοὺς πλείονας ψήφους λαδῶν, ἐν δὲ τῇ ἰσοψηφίᾳ (6) ὁ κατηγορούμενος ἠθωοῦτο καὶ ἡ ἐπιείκεια αὕτη ἦν ἡ περιώνυμος ψῆφος τῆς Ἀθηναῶς· διότι ἐν τοιαύτῃ ἀμφιγνωμίᾳ ὀσιώτερον ἐθεωρήθη τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι τοῦ μὴ δικαίως ἀπολέσαι (7). Ἡ ὑποτυπωθεῖσα δικονομικὴ πορεία ἐγένετο ἐν τῇ

(1) Κατὰ ταῦτα ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀπεικονιζομένη διαδικασία (Ἰλιάδ. Σ, 498) φαίνεται ὡσπερ μικρογραφία τῆς τῆς ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου περιγραφομένης. Πλάτ. Νόμ. 85ῃ Δ. Ἐν δὲ τῇ Σπάρτῃ τὰς περὶ θανάτου δίκας οἱ γέροντες ἐν πολλαῖς ἡμέραις ἔκρινον· διότι, ἔλεγον, ἀδίκως τινὸς θανατωθέντος ἀδύνατον τὸ μεταβουλεύσασθαι καθίστατο· εἰ δ' ὁ κρινόμενος ἠθωοῦτο, οὐδὲν ἦττον ὑπόδικος ἦν· διότι κατὰ τὸν νόμον τοῦτον δυνατὸν ἦν καὶ τὸ κρεῖττονα βουλεύσασθαι· Πλούταρχ. Ἀποφθεγμ. Λακωνικ. 217 Β πρὸς Πλάτων. Ἀπολογ. 37 Α-Β.

(2) Ἡδὲ δὲ ὁ φυγὰς κακοῦργος ἀπέβαλε τὸ τῆς πόλεως ὄνομα, δὲν καλεῖται πλέον Ἀθηναῖος, ἀλλ' ἀνδροφόνος. Δημ. ΚΓ', 41.

(3) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρ. φόνου 13. Δημ. ΚΓ', 70 σελ. 643.

(4) Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις αὐτοῦ (871Δ) ἐπιτρέπει τὴν τοιαύτην φυγὴν, νομοθετῶν εφυγῶν δὲ καὶ μὴ θελήσας κρίσιν ὑποσχεῖν, φευγέτω ἀειφυγίαν.

(5) Οἱ Ἀρεοπαγῖται οὐκ ἐκ τοῦ λόγου μόνον οὐδὲ ἐκ τῶν μαρτυριῶν, ἀλλ' ἐξ ὧν αὐτοὶ ἴσασι καὶ ἐξητάκασι, τὴν ψῆφον φέρουσιν. Αἰσχίν. κατὰ Τιμάρχ. 92.

(6) Ἀντιφ. π. τ. Ἡρώδ. φόν. 51 «ἀνὴρ ἐκφεύγει αἵματος δίκην, ἂν ἴσον ᾖ τὸ ἀρίθμημα τῶν πάλων. Αἰσχύλ. Εὐμένισ. 752.

(7) Εἰ δέον τι ἁμαρτεῖν, ἀδίκως ἀπολῦσαι ὀσιώτερον ἂν εἴη τοῦ μὴ δικαίως ἀπο-

Ἄρειω πάγῳ, ἐξ ἧς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι οὐσιωδῶς δὲν διέφερε καὶ ἡ ἐν τοῖς ἄλλοις φονικοῖς δικαστηρίοις, τῷ τε Παλλαδίῳ (1) καὶ τῷ Δελφινίῳ.

Ὁ δὲ φυγὼν εἴτε αὐτοπροαιρέτως πρὸ τῆς κρίσεως τοῦ δικαστηρίου εἴτε καὶ καταδικασθεὶς, ἐδύνατο νὰ ζῆ ἀσφαλῶς ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ ἀπεχόμενος τῶν ἀπηγορευμένων ὑπὸ τοῦ νόμου τόπων· εἰ δὲ τις ἔκτεινεν αὐτὸν ἀπεχόμενον τῶν ἀπειργμένων, ἐθεωρεῖτο κοινὸς φονεὺς καὶ ἐτιμωρεῖτο, ὡσπερ καὶ ὁ πολίτην Ἀθηναῖον ἀποκτείνας (2)· ἂν δ' ὁμοῦς ὁ φυγάς κατήρχετο εἰς τὴν πατρίδα παρὰ τὸν νόμον, ἐδύνατο πᾶς τις αὐτὸν νηποινεῖ ν' ἀποκτείνῃ ἢ καὶ πρὸς τοὺς θεσμοθέτας νὰ ἀπαγάγῃ, ὅπως αὐτοὶ κτείνωσιν αὐτόν, ἢ καὶ νὰ μὴ νύσῃ δι' ἐνδείξεως (3).

Ἄλλος δὲ νόμος προὐνόησε καὶ ὡς πρὸς τὸν φόνον τοῦ φυγάδος τελούμενον ἐν τῇ ξένη καὶ ὑπὸ ἄλλοδαποῦ· τότε δὲ ἐὰν μὲν ἡ ξένη ἐκείνη πόλις μὴτε τὸν φονέα ἐδίωκε μὴτε πρὸς δίκην ἐξέδιδεν αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ φονευθέντος πόλιν, οἱ συγγενεῖς τοῦ παθόντος ἐδικαιοῦντο νὰ συλλάβωσι μέχρι τριῶν ἀνδρῶν ἐκ τῶν συμπολιτῶν τοῦ φονέως καὶ ἡ σύλληψις αὕτη ἀνδρολήψιον ἐλέγετο. Τὴν ἀνδροληψίαν δὲ ταύτην ἐπέτρεπεν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία, ὅπως ἡ ξένη πόλις ἐξαναγκασθῇ πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ φονέως· τούτου δὲ μὴ ἐπιτυγχανομένου, οἱ συλληφθέντες ὑπεῖχον δίκας φόνου ἐν τῇ πατρίδι τοῦ φονευθέντος (4).

λέσαι· τὸ μὲν γὰρ ἀμάρτημά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι ἀσέβημα Ἀντιφ. π. τ. Ἡρ. φόν. 91 πρὸλ. καὶ Στοβ. II, 215 Ἐκδ. Meineke.

(1) Καὶ ἐν τῷ Παλλαδίῳ ὑπόκειται πρῶτον μὲν διωμοσία, δεῦτερον δὲ λόγος, τρίτον δὲ γνώσις (= ἀπόφασις) τοῦ δικαστηρίου. Δημ. ΚΓ', 71 σελ. 643.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 37 σελ. 632.

(3) Δημ. ΚΓ', 28-34 σ. 629-30. Πρὸς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν συμφωνεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις (871Δ)· εἰὰν δὲ τις τῶν φευγόντων ἀσιφυγίαν τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας ἐπιθῇ, ὁ προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος ἢ καὶ τῶν πολιτῶν ἀνατὶ (νηποινεῖ) κτεινέτω».

(4) Δημοσθ. ΚΓ', 82 (σελ. 647) καὶ 218 (σελ. 692)· τὸ ἀνδρολήψιον παρ' οἷς ἂν ὁ δράσας ἦ, ἂν μὴ διδῶσι δίκας, κελεύουσιν οἱ νόμοι μέχρι τριῶν εἶναι. Ὁ Thonissen ἐσφαλμένως νομίζει, ὅτι ἡ ἀνδροληψία ἐγένετο κατὰ τῶν συγγενῶν Ἀθηναίων τῶν ἀποκρυπτόντων τὸν φονέα καὶ μὴ πρὸς κρίσιν ἐκδιδόντων· ἀλλ' ὅτι περὶ ξένης πόλεως πρόκειται καὶ οὐχὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων, καὶ ὅτι καὶ ἄλλαι πόλεις κατὰ τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως ἀνδροληψίας ἐνήργουν, δηλὸν ἐξ ὧν ἄλλαχού ὁ ῥήτωρ μνημονεύει· ἀπειθᾶν γὰρ τις μισθωσάμενος τριηραρχίαν ἐκπλεύσῃ, πάντας ἀνθρώπους ἄγει καὶ